

دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته

رشته‌ی معارف اسلامی و حقوق گرایش حقوق خصوصی

بایسته‌های دنیای متاورس در تشکیل قراردادهای حقوقی

استاد راهنما

دکتر غالب قدیری

استاد مشاور

دکتر مهوش منفرد

نگارنده

امیرمحمد محسنی

شهریورماه 1402

سپاس‌گذاری

در گام اول، سپاس بی کران خداوند مَنان را که در پیمودن تمام مراحل زندگی یاورم بوده است.

در گام دوم، از زحمات بی دریغ پدر و مادر و نیز صبوری همسرم قدردان هستم.

در گام سوم، از زحمات آقای دکتر غالب قدیری استاد محترم راهنما و سرکار خانم دکتر منفرد استاد محترم مشاور جهت یاری در پیشبرد این کار سپاسگزار می‌باشم.

چکیده:

با پیشرفت عرصه فناوری و ارتباطات و دسترسی به همه جوانب آن به اصطلاح بیان شده از جانب مارشال مک لوهان در توصیف آینده‌ی جهان به دهکده‌ی جهانی می‌رسیم. جهانی که بسیاری از محدودیت‌های جهان مادی و همچنین محدودیت‌های راجع به اینترنت کنونی را زیر پا گذاشته و کاربران خود را در جهان مجازی دیگری می‌یابند. جهان مجازی (Metaverse) به عنوان یک تکنولوژی نوپدید دنیایی است که توسط واقعیت‌های مجازی و واقعیت‌های افزوده ساخته می‌شود و از فضا‌های مجازی تشکیل شده که در آن افراد می‌توانند به جای اینکه به صورت فیزیکی کنار هم باشند، در دنیای مجازی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. دنیای جدیدی که فارغ از محدودیت‌ها امکان ارتباطات و کسب تجربیات متنوع را برای همه فراهم می‌کند. در دنیای مجازی هر آنچه بخواهید در دسترس شماست، می‌توانید شخصیت مورد علاقه خودتان را در آن بسازید و درست شبیه زندگی واقعی در آن زندگی کنید، به خرید بپردازید و یا در جلسات مختلف آموزشی، درمانی و غیره شرکت کنید. اشخاص می‌توانند با انعقاد عقود مختلف علاوه بر سرمایه‌گذاری، صاحب ملک مجازی مختص به خود شوند. در چنین بستری و به تبع آن استیفا و اجاره دادن ملک مزبور، همین‌طور ثبت اسناد مرتبط با آن در آینده‌ای نه‌چندان دور مسائل حقوقی مختص به خود را می‌طلبد؛ لذا توجه به این دنیای مجازی، ورود و فعالیت در آن نیازمند تطبیق و هماهنگی قواعد شکلی از جمله وقوع عقد، تسلیم مال، اعمال خیارات، الزام به تنظیم سند و غیره در دو جهان واقعی و مجازی به جهت تکامل زندگی بشری می‌باشد. طرفین با وقوع عقد و ثبت فیزیکی اسناد در اثبات آن کمتر دچار مشکل می‌شوند؛ اما چنانچه می‌دانیم در جهان مجازی این‌گونه مباحث کمتر مورد توجه قرار گرفته و با ظهور موارد مستحدثه در جنس و نوع کالا، تنظیم اسناد الکترونیک، بررسی وقوع عقد و اعمال خیارات با عالم واقع متفاوت می‌باشد. همچنین باید افزود که رسیدگی و اعمال مجازات در جرائم سایبری و جرائم ممکن‌الوقوع در فضای مجازی (متاورس) با توجه بر ماهیت پیچیده این بستر و تحقیقات برون‌مرزی و البته قوانین مختلف هر یک از دولت‌ها از مسائل و چالش‌های جدی در این بستر می‌باشد، رسیدگی به این موضوعات می‌تواند از طریق همکاری‌های بین‌المللی و حقوقی، متمرکز به ثمر واقع شده و از چالش‌ها و مشکلات احتمالی پیش‌رو بکاهد.

کلمات کلیدی: عقد، قرارداد، مال، متاورس

ا	چکیده:
ج	مقدمه
ج	1- بیان مسئله
د	2- اهمیت و ضرورت تحقیق
ه	3- اهداف پژوهش
ه	4- سؤالات تحقیق
ه	5- فرضیه‌های تحقیق
و	6- جنبه نوآوری تحقیق
و	7- پیشینه تحقیق
ز	8- تعریف واژگان کلیدی
ز	9- روش تحقیق
1	فصل اول: کلیات متاورس
2	مبحث اول: شخصیت در متاورس
2	گفتار اول: شناخت متاورس (ارانه نظرات)
2	گفتار دوم: حضور اشخاص متفاوت در متاورس
5	مبحث دوم: تشکیل قراردادها
5	گفتار اول: شرایط صحت و نقش اراده باطنی در ایجاب
7	گفتار دوم: عیوب در اراده و تشکیل عقد غائبین
10	گفتار سوم: قرارداد و شرایط اساسی صحت معامله
21	فصل دوم: امکان سنجی تشکیل و تخلف از قرارداد در حوزه متاورس
22	مبحث اول: تشکیل قراردادهای حقوقی در بستر متاورس
22	گفتار اول: ماهیت متاورس
32	گفتار دوم: حاکمیت اراده در آزادی قراردادها
34	گفتار سوم: جایگاه ثبت در بیع اموال غیرمنقول
36	مبحث دوم: صلاحیت مراجع
36	گفتار اول: حاکمیت و اداره فضای متاورس و الزامات اداره کردن این فضا
38	گفتار دوم: اهداف بین‌المللی در صلاحیت مراجع
38	گفتار سوم: قواعد علم صلاحیت
44	مبحث سوم: ضمانت اجرا نقض قرارداد متاورس
44	گفتار اول: خلأهای قانونی و نقش دولت ها
46	گفتار دوم: گستره مسائل حقوقی/ کیفری متاورس
50	گفتار سوم: اداره متاورس در سطح بین‌المللی
51	نتیجه‌گیری
51	پیشنهادهات
52	منابع

مقدمه

دستاوردهای شگفت‌آور انسان در پهنه‌های رایانه و فناوری اطلاعات در سال‌های گذشته، علوم انسانی، به‌ویژه حقوق، فلسفه، اخلاق و جامعه‌شناسی را در گستره‌ی وسیع چالش‌ها و پرسش‌های نو و بنیادین به دام انداخته است؛ این چارچوب نوظهور، اندیشه‌مورزان و خاصه حقوق‌دانان را به دوباره‌اندیشی در یافته‌های خود و ارائه‌ی خواهش‌هایی دام‌گریز از آن‌ها وادار ساخته است. دگرگونی‌های رخ داده، دولت را نیز در عرصه‌ی حکمرانی، سیاست‌گذاری و قانون‌نویسی با دشواری‌هایی روبه‌رو ساخته که پیش از این همانند نداشته است. نوآوری‌های فناوری با گذار از سه گذرگاه مهم، یعنی رایانه‌های شخصی، اینترنت و تلفن همراه، اکنون وارد گذرگاه چهارم شده که دست‌آورد فناوری‌های فضا‌مند و فراگیری همچون واقعیت مجازی در معنای تعامل کاربران با دنیای سه‌بعدی، واقعیت افزوده در مفهوم هم‌آمیزی، هم‌زمان دنیای واقعی و تصاویر مجازی و واقعیت ترکیبی به‌مثابه‌ی آمیختگی واقعیت مجازی و واقعیت افزوده است. از این گذرگاه می‌توان به‌عنوان پارادایم متاورس یاد کرد. متاورس جهان پساواقعیت است؛ یک محیط چندکاربره‌ی همیشگی و پایدار که واقعیت فیزیکی را با واقعیت مجازی دیجیتال در هم می‌آمیزد. متاورس بر پایه‌ی زیرساخت موجود اینترنت و با به‌کارگیری فناوری‌های نوپدید بلاکچین، ارزهای دیجیتال و توکن‌های غیرقابل‌تعویض بر ساخته می‌شود. در فراجهان، افراد، نهادها و اشکال‌گوناگون الگوریتم‌ها و هوش مصنوعی در فضایی گسترده با یکدیگر تعامل خواهند داشت؛ در آموزش، بازی و سرگرمی شرکت و کالاها و خدمات دنیای واقعی و در دنیای متاورس را خرید و فروش می‌کنند و به این ترتیب، درست مانند اشخاص و نهادها در زندگی واقعی با پیامدها و چالش‌های حقوقی مواجه می‌شوند.

1- بیان مسئله

با پیشرفت عرصه فناوری و ارتباطات و دسترسی به همه جوانب آن به اصطلاح بیان‌شده از جانب مارشال مک لوهان¹ (1962م.) در توصیف آینده‌ی جهان به دهکده‌ی جهانی می‌رسیم. جهانی که بسیاری از محدودیت‌های جهان مادی و همچنین محدودیت‌های راجع به اینترنت کنونی را زیر پا گذاشته و کاربران خود را در جهان مجازی دیگری می‌یابند.

جهان مجازی به‌عنوان یک تکنولوژی نوپدید دنیایی است، که توسط واقعیت‌های مجازی و واقعیت‌های افزوده ساخته می‌شود و از فضا‌های مجازی تشکیل شده که در آن افراد می‌توانند به جای اینکه به‌صورت فیزیکی کنار هم باشند، در دنیای مجازی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. دنیای جدیدی که فارغ از محدودیت‌ها امکان ارتباطات و کسب تجربیات متنوع را برای همه فراهم می‌کند (محمودی و سالاری، 1401، ص. 46).

در دنیای مجازی هر آنچه بخواهید در دسترس شماست، می‌توانید شخصیت مورد علاقه خودتان را در آن بسازید و درست شبیه زندگی واقعی در آن زندگی کنید، به خرید بپردازید و یا در جلسات مختلف آموزشی، درمانی و غیره شرکت کنید.

شبیه‌سازی مجازی، خانه یا ملک با به‌رمندی از واقعیت مجازی و واقعیت افزوده جهت نمایش چنین مکان‌هایی توسط مشاوران املاک به مشتریان‌شان از کاربردهای دنیای مجازی می‌باشد.

فروش املاک و مستغلات مجازی در جهان غیرواقعی از موارد دلچسب و مورد توجه ویژه اشخاص در حوزه سرمایه‌گذاری می‌باشد. اشخاص می‌توانند با انعقاد عقود مختلف علاوه بر سرمایه‌گذاری، صاحب ملک مجازی مختص به خود شوند. در چنین بستری و به‌تبع آن استیفا و اجاره دادن ملک مزبور، همین‌طور ثبت اسناد مرتبط با آن در آینده‌ای نه‌چندان دور مسائل حقوقی مختص به خود را می‌طلبد؛ لذا توجه به این دنیای مجازی، ورود و فعالیت در آن نیازمند

¹ Marshal McLuhan

تطبیق و هماهنگی قواعد شکلی از جمله وقوع عقد، تسلیم مال، اعمال خیارات، الزام به تنظیم سند و غیره در دو جهان واقعی و مجازی به جهت تکامل زندگی بشری می‌باشد.

طرفین با وقوع عقد و ثبت فیزیکی اسناد در اثبات آن کمتر دچار مشکل می‌شوند؛ اما چنانچه می‌دانیم در جهان مجازی این‌گونه مباحث کمتر مورد توجه قرار گرفته و با ظهور موارد مستحدثه در جنس و نوع کالا، تنظیم اسناد الکترونیک، بررسی وقوع عقد و اعمال خیارات با عالم واقع متفاوت می‌باشد.

فضای مجازی در بستر زندگی اجتماعی، بدون شک در کنار تمام مزایا چنانچه عاری از قواعد و مقررات مربوط به این فضا باشد، علی‌الاصول منجر به تعدی به حقوق کاربران و تحقق جرم (اعم از مدنی و کیفری) می‌گردد که طبیعتاً قواعد و مقررات مرتبط با چهارچوب این فضا را می‌طلبد. در حقیقت این موضوع در فضای واقعی با وجود قوانین مختلف مکرراً اتفاق می‌افتد حال مسئله این است.

اول اینکه در بستر فضای مجازی قانون‌گذار چه کم و کیفی از قواعد و مقررات مربوط به این فضا را ارائه کرده است؟ و با شناخت این مهم و تسری موارد مشابه از فضای واقعی به فضای مجازی می‌توان کمک و حمایت قابل توجهی از اشخاص در چنین جهانی به عمل آورد. دوم اینکه در صورت سرایت قواعد قراردادهای از فضای واقعی به جهان مجازی این قواعد و مقررات در جهان مجازی تا چه حد امکان اعمال و ضمانت اجرا دارند؛ و در آخر با عنایت به موارد فوق و ذکر نکاتی از قبیل لاینفک بودن فضای واقعی و مجازی، تأثیر و تأثر یکدیگر به واسطه‌ی معاملات و مرادات اقتصادی، گستردگی جوامع و درهم‌تنیدگی منافع، لزوم پرداخت به بحث را برجسته می‌کند و به تحقیق در این رابطه نوعی نوآوری می‌بخشد.

2- اهمیت و ضرورت تحقیق

موارد متعددی سبب اهمیت و ضرورت این پژوهش گردیده است.

دیرزمانی انسان‌ها برای ارتباط با یکدیگر و انتقال پیغام و برآورده ساختن حوائج خود از حداقل وسایل و لوازم ارتباطی استفاده می‌کردند. اما هم‌اکنون با پیشرفت عرصه تکنولوژی و ارتباطات عرصه بر اینترنت تحت وب ۲، تنگ آمده و اینترنت تحت وب ۲ در پاسخ به امیال و نیازهای انسان عاجز در آمده است، لیکن در حال حاضر سخن از فضایی است که اشخاص را از فضایی حقیقی به فضای مجازی (متاورس) سوق می‌دهد. و زندگی دوم شخص در آن جریان می‌یابد.

این موضوع سبب شده که تکالیف و اعمال حقوقی اشخاص گستره‌ی وسیع‌تری پیدا نموده و بررسی این مهم، ضروری به نظر می‌رسد.

هر جا که انسان قدم می‌گذارد تکالیف و حقوقی دارد که به هر نحو باید اعمال گردد. در فضای متاورس تشکیل قراردادهای و مسائل حقوقی نوظهور سبب گردیده که بررسی و اظهارنظر در این حوزه به طریقی رسمیت یابد و مورد شناسایی و اقبال عموم واقع گردد. حال با اشتیاق اشخاص به جهت سرمایه‌گذاری (اقتصادی و نیروی انسانی) و دیگر کاربردهای متاورس اهمیت و ضرورت پژوهش لازم را مبرهن می‌سازد.

درک صحیح از رفتار اشخاص (آواتارها) در متاورس به نحوی که بتوان اعمال حقوقی را در این گستره یافت و البته مورد حمایت حقوقی قرار داده شود و نتیجه و هدف قانون‌گذار، محترم واقع گردد، نیاز به بررسی و تفحص در همه جوانب فضای مجازی (متاورس) می‌باشد. این موضوع گویای اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر می‌باشد.

کاربردهای متاورس و موارد محتمل‌الوقوع کثیری که در متن پژوهش به آن پرداخته شده است، گوشه‌ای از اهمیت و ضرورت بررسی پژوهش حاضر است و باید توجه نمود که نیاز به ورود و تعیین تکلیف نسبت به دیگر موارد قطعی‌الوقوع در فضای متاورس از چالش‌های پیش‌رو قانون‌گذاران در عرصه بین‌المللی خواهد بود.

3-اهداف پژوهش

هدف اصلی

شکل‌گیری قرارداد‌های حقوقی در دنیای متاورس

اهداف فرعی

احراز هویت اشخاص مرتبط در قرارداد‌های حوزه‌ی متاورس

صلاحیت مرجع رسیدگی به قرارداد‌های متاورس

مقایسه طرق ضمانت اجرا در قرارداد‌های دنیای واقعی و جهان متاورس

4- سؤالات تحقیق

سؤال اصلی

چگونگی جای‌گیری قرارداد‌های حقوق در دنیای متاورس؟

سؤالات فرعی

طریقه احراز هویت اشخاص مرتبط در قرارداد‌های حوزه متاورس به چه نحو است؟

طریقه الزام و به‌کارگیری ضمانت اجرا در قرارداد‌های دنیای واقعی و متاورس به چه نحو می‌باشد؟

صلاحیت محاکم در رسیدگی به قرارداد‌های حوزه‌ی متاورس در سطح داخلی و بین‌المللی چگونه است؟

5- فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی

بررسی مسائل قابل انطباق از فضای حقیقی به فضای مجازی (متاورس) می‌تواند در ساماندهی و تشکیل قرارداد‌های حقوقی در دنیای متاورس نتیجه‌بخش باشد. در این موضوع باید توجه داشت که هر آنچه از اموال در دنیای حقیقی به ذهن متبادر می‌گردد، در فضای متاورس امکان عینیت‌بخشی و لمس با استفاده از ابزار و لوازم مورد استفاده در این فضا وجود دارد.

همچنین خلأ‌های قانونی بسیاری با توجه بر نوظهور بودن این بستر وجود دارد، که در صورت تداوم وضع موجود و استمرار سکوت مقنن در این بستر مستعد، چالش‌ها و مشکلاتی بیش از پیش مطرح می‌گردد.

فرضیه‌های فرعی

آرزوها و خواسته‌های متعدد و دیرینه‌ی اشخاص می‌تواند در رفتار آواتارها (اشخاص) در متاورس انعکاس یابد و لزوم و ضرورت احراز هویت آواتارها امری مبرهن است. هریک از آواتارها می‌توانند با توجه بر تمهیدات لازم متاورس و برنامه‌نویسی مختص این فضا در بدو ورود مورد احراز هویت قرار گرفته و بخش قابل توجهی از امر احراز هویت تا تعیین نظر قانون‌گذار، توسط سرویس‌دهندگان این بستر در قالب موافقت‌نامه صورت پذیرد.

متاورس به تعبیری زندگی دوم اشخاص می‌باشد و امکان رویارویی بسیاری از مسائل فضای حقیقی در فضای مجازی (متاورس) وجود دارد. جرائم و اعمال مجازات‌ها در این بین مستثنی نیستند که می‌توان به اعدام آواتار (حذف دائمی حساب کاربری)، محرومیت موقت در استفاده از متاورس، مصادره اموال مجازی و غیره اشاره نمود. ضروری است فهرستی از مواردی که نمی‌تواند مورد استفاده قرار گرفته شود و نامشروع است تهیه و به سرویس‌دهندگان این بستر ارائه گردد تا از عواقب قانونی و ضمانت اجراها به آواتارها ابلاغ گردد.

متاورس ماهیتی فرامرزی داشته و با توجه به تفاوت و تعارض قوانین و مقررات دولت‌ها امکان جمع و حل و فصل صلاحیت محاکم موضوعی چالش‌برانگیز است. و چندین سیستم قضایی را در برمی‌گیرد.

سرایت موارد مشابه اختلاف در صلاحیت محاکم، از دنیای حقیقی به فضای متاورس مورد توجه ویژه است. همچنین چندین قانون در موضوع تعیین صلاحیت و اختلافات بین‌المللی وجود دارد که می‌تواند به‌عنوان ایده مورد استفاده در صلاحیت محاکم در رسیدگی به قراردادهای حوزه متاورس در سطح بین‌المللی قرار بگیرد.

6- جنبه نوآوری تحقیق

فضای مجازی در بستر زندگی اجتماعی، بدون شک در کنار تمام مزایا چنانچه عاری از قواعد و مقررات مربوط به این فضا باشد، علی‌الاصول منجر به تعدی به حقوق کاربران و تحقق جرم (اعم از مدنی و کیفری) می‌گردد که طبیعتاً قواعد و مقررات مرتبط با چهارچوب این فضا را می‌طلبد. در حقیقت این موضوع در فضای واقعی با وجود قوانین مختلف مکرراً اتفاق می‌افتد حال مسئله این است.

اول اینکه در بستر فضای مجازی تحت عنوان متاورس قانون‌گذار چه کم و کیفی از قواعد و مقررات مربوط به این فضا را ارائه کرده است؟ با شناخت این مهم و تسری موارد مشابه از فضای واقعی به فضای مجازی می‌توان کمک و حمایت قابل توجه‌ای از اشخاص در چنین جهانی به عمل آورد. دوم اینکه در صورت سرایت قواعد قراردادهای از فضای واقعی به جهان مجازی این قواعد و مقررات در جهان مجازی تا چه حد امکان اعمال و ضمانت اجرا دارند. و در آخر با عنایت به موارد فوق و ذکر نکاتی از قبیل لاینفک بودن فضای واقعی و مجازی، تأثیر و تأثر یکدیگر به‌واسطه‌ی معاملات و مراودات اقتصادی، گستردگی جوامع و درهم‌تنیدگی منافع، لزوم پرداخت به بحث را برجسته می‌کند و به تحقیق در این رابطه نوعی نوآوری می‌بخشد.

7- پیشینه تحقیق

ارزجوی (1401) در پژوهشی تحت عنوان «وضعیت حقوقی معاملات در بستر متاورس» این‌گونه نتیجه گرفته است، که رویکرد حقوق و نظام حقوقی ایران در مواجهه با این‌گونه معاملات با توجه به شرایط اساسی صحت معاملات آن هم به طریق جزئی در مقاله فوق‌الذکر می‌باشد. در حالی که بررسی قواعد شکلی و نظر قانون‌گذار در متاورس مسئله وجه تمایز موضوع این‌جانب با مقاله اخیرالذکر می‌باشد.

چلمقانی قهه (1401) در پژوهشی تحت عنوان «حاکمیت دولت در عصر متاورس» چنین نتیجه گرفته است، که دولت در متاورس می‌تواند جای دولت مدرن را بگیرد و مشخصه‌های جدیدی به واژه دولت بیفزاید. این سرآغاز یک تحول عظیم است و در موارد مرتبط با حاکمیت دولت در عصر متاورس سخن گفته شده است. اما بیانی از اعمال عناصر شکلی توسط مقنن در حاکمیت دولت در عصر متاورس وجه افتراق با موضوع این‌جانب است.

کشاورز مؤیدی (1401) در پژوهشی تحت عنوان «حمایت از اموال مجازی در حقوق مالکیت فکری با مطالعه تطبیقی» این‌گونه نتیجه گرفته است، که قواعد عام حقوق مالکیت فکری نمی‌توانند آن‌طور که باید از اموال موجود در بستر فضای مجازی حمایت کنند، کما اینکه کنوانسیون‌های بین‌المللی راجع به مالکیت فکری از جامعیت کافی برای حمایت از اموال مجازی برخوردار نیستند که در این پایان‌نامه این موضوع با مطالعه تطبیقی با موضع و رویه نظام حقوقی ایران بررسی خواهد شد که مطالعه‌ای تطبیقی است. در باب وجه اشتراک و تمایز با پایان‌نامه فوق باید این‌چنین گفت که حمایت از

حقوق مالکیت فکری در بستر متاورس را کافی ندانسته است. موضوع تحقیق اینجانب دایره وسیعتری دارد و به قواعد شکلی و نظر قانونگذار در عرصه متاورس که حقوق مالکیت فکری جزئی از آن است می‌پردازد.

رضائی (1401) در پژوهشی تحت عنوان «گذار از اعتبارات اسناد نسبی به اعتبارات اسنادی الکترونیک» اینگونه نتیجه گرفته است، که از آثار پیدایش سامانه‌های بلاکچینی ساختار ارتباطی نوظهور در آینده اعتبارات اسنادی و اسناد قابلیت انتقال سخن گفته شده است؛ اما در موضوع انتخابی اینجانب بررسی جزئی آن هم در حوزه قواعد شکلی ثبت اسناد به خود اختصاص می‌دهد و بنا بر عناصر شکلی و ضمانت اجرا در معاملات جهان متاورس می‌باشد.

محمودی و صادقی (1401) در پژوهشی تحت عنوان «متاورس و تأثیر آن بر سبک زندگی» اینگونه نتیجه گرفته است، که تعیین پروتکل‌ها و استانداردهای تعاملی و تبیین ابعاد حقوقی این فضا و محتواهای تولیدشده در آن و تقویت حکمرانی در این قلمرو از مهم‌ترین کارهای پیش‌روی سیاست‌گذاران و قانونگذاران بوده و بر این اساس تأمین امنیت سایبری و حریم خصوصی، تقویت حاکمیت با توازن امنیت و آزادی در دنیای مجازی و آگاه‌سازی و آموزش مردم توسط شناسایی ریسک‌های احتمالی رسانه‌ها جهت استفاده صحیح کاربران از دنیای مجازی ضروری خواهد بود.

حکمرانی و ابعاد حقوقی جهت تعیین قلمرو این موضوع بررسی شده است، در حالی که بررسی ضمانت اجرا و مراجع صالح تعیین قواعد و مقررات شکلی مربوط به این فضا، موضوع مورد بررسی اینجانب می‌باشد که کمتر به این موضوع در مقاله فوق‌الذکر پرداخته شده است.

8- تعریف واژگان کلیدی

منفعت: مقصود از منفعت ثمره حاصل است که به تدریج از اعیان اموال به دست می‌آید بی‌آنکه از عین مال به‌گونه‌ای محسوس بکاهد، خواه این ثمره، مانند میوه درختان عین مادی باشد یا وصفی که عین مال از آن جهت قابل انتفاع است. مانند صلاحیت حیوانات برای سواری و باربری و خانه برای سکنی (کاتوزیان، 1397، نشر میزان، ص. 39).

مال: از نظر حقوقی به چیزی مال می‌گویند که دارای دو شرط اساسی باشد. نخست، مفید باشد و نیازی را برآورد، خواه آن نیاز مادی باشد یا معنوی. دوم، قابل اختصاص یافتن به شخص یا ملت معین باشد (کاتوزیان، 1401، ص. 21).

عقد: تعریف قانون مدنی در ماده ۱۸۳ ق.م.م، عقد عبارت است از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آن‌ها باشد. در تعریف پیشنهادی از دکتر ناصر کاتوزیان توافق دو یا چند اراده است که به منظور ایجاد آثار حقوقی انجام می‌شود (کاتوزیان، 1400، صص. 14 و 21).

قرارداد *contrat*: منظور از قرارداد عقود بی‌نام را گفته‌اند، مخصوصاً اگر گفته شود عقود و قراردادهای (جعفری لنگرودی، 1394، ص. 2890).

جهان مجازی (Metaverse)، ترکیبی از دو لغت *Meta* به معنای فراتر و *Universe* به معنی دنیا است، فرضیه‌ای از آینده اینترنت است که از محیط‌های مجازی سه‌بعدی آنلاین غیرمتمرکز و پایدار تشکیل می‌شود. این دنیای مجازی از طریق هدست‌های واقعیت مجازی، عینک‌های موقعیت افزوده، گوشی‌های هوشمند، رایانه‌های شخصی قابل دسترس خواهد بود. در حقیقت آن را می‌توان به دنیایی که توسط واقعیت‌های مجازی و واقعیت‌های افزوده اعمال می‌شود هم نسبت داد (محمودی و سالاری، 1401، ص. 48).

9- روش تحقیق

روش تحقیق در موضوع حاضر به‌صورت توصیفی-تحلیلی و به شیوه کتابخانه‌ای، از طریق استفاده از منابع مختلفی همانند کتب و مقالات و نیز فیش‌برداری از داده‌های موجود گردآوری گردیده است.

فصل اول: کلیات متاورس

برای ورود به بحث در حوزه‌ی متاورس، می‌بایست به شناخت مختصری از متاورس دریابیم، لذا در این مبحث به شناخت مسائل پیرامونی این فضا و نیز چگونگی حضور اشخاص در این فضا می‌پردازیم. لازم به ذکر است که این بیان تنها مختصری از شناخت در این حوزه می‌باشد و در ضمن مباحث تخصصی در سایر مطالب، هرکجا لازم باشد به توضیحات مکفی (به حد دانش مختصر خود در این حوزه) دست خواهیم زد.

گفتار اول: شناخت متاورس (ارائه نظرات)

متاورس ترکیبی از دو لغت لاتین Meta و Universe و در نهایت به معنای فرا جهان یا جهان برتر می‌باشد که محیطی مصنوعی و ساختگی در ارتباط با جهان واقعی است که اولین بار در سال 1992م. در رمان تخیلی سقوط برف متاورس در معنای جهان مجازی به موازات جهان واقعی بود استفاده شد و در آن کاربر با استفاده از آواتارهای دیجیتالی با یکدیگر به تعامل و ارتباط می‌پرداختند. در نگاه ابتدایی از متاورس به دنیایی که کاربران با استفاده از ابزار و لوازم مخصوص با یکدیگر به ارتباط و تعامل می‌پردازند تفسیر می‌شود (عاکفی قاضیانی و همکاران، 1401، ص. 5).

این جهان مجازی بنا به نظر بسیاری ناظر بر بازی است؛ اما در نظر برخی دیگر متاورس پیشرفته‌تر از آنچه به نظر می‌رسد خواهد بود و این در حالی است که زندگی دوم شخص در آن ادامه خواهد یافت. و به‌نوعی شخصیت اشخاص در این فضا مستقل از شخصیت حقیقی تشکیل‌دهنده باقی خواهد ماند (Fairfield, 2005, p. 1060).

ویژگی دیگر را می‌توان در شخصیت‌ها و هویت اشخاص در چنین جهانی مجازی این‌گونه تفسیر می‌شود که هر شخص بنا به صرف خواست و اراده خود امکان تغییر هویت، تغییر شغل، تکثر به تعداد شخصیت‌های مورد علاقه و غیره را دارد و در واقع برخلاف جهان واقعی که هویت اشخاص یک هویت خطی است در دنیای متاورس هویت سیال اشخاص ویژگی غیرقابل چشم‌پوشی به شمار می‌رود که از آن به هویت خود خواست تعبیر می‌شود (شهریاری، 1401، ص. 6).

در حقیقت برای صاحبان سکوها معروف همچون گوگل، فیس‌بوک و دیگر شبکه‌ها شناخت و درک هویت واقعی بسیاری از کاربران در جهان واقعی کار ساده‌ای است؛ چون بیشتر اشخاص چندین سال است که با چنین بسترهایی در ارتباط هستند جستجو می‌کنند و بسیاری از مختصات و علایق شما در دست این سکوها می‌باشد حال آنچه که در این ارتباط‌ها و جستجوها بیشتر مطرح می‌گردد شخصیت شما را برای این سکوها می‌سازد (شهریاری، 1401، ص. 9).

اثبات نسب در متاورس مبتنی بر بلاکچین همچون اسناد رسمی و هویتی در جهان واقعی می‌باشد، بدین طریق که در دنیای حقیقی اثبات نسب هر شخص به والدین خود با اسناد هویتی به‌آسانی شکل می‌گیرد، حال آنکه در متاورس مبتنی بر صنعت بلاکچین این‌طور مشخص می‌شود که آیا می‌توان به شخصی که در چنین جهان مجازی حضور دارد اعتماد کنید یا خیر و اینکه آواتارهای طرف مقابلتان آن‌طور که هست قابل اعتماد می‌باشد؟ (شهریاری، 1401، ص. 10)

اصول مشترک متاورس شامل اتصال نرم‌افزاری و اتصال از راه دور کاربران می‌باشد و مستلزم شخصی‌سازی آواتارها و قابلیت حمل لوازم جانبی بر اساس استانداردهای رایج است (Mystakidis, 2022, p. 493).

البته از دیگر چالش‌های شناخته‌شده در شخصیت اشخاص در متاورس می‌توان به رفتار اجتماعی و ضداجتماعی باز و اعمال خشونت‌آمیز اشاره کرد که باعث ایجاد تجربیات آسیب‌زننده می‌شوند در رابطه با اخلاق استفاده از داده‌ها، الگوریتم‌های هوش مصنوعی و تکنیک‌های یادگیری عمیق می‌تواند برای ایجاد آواتارهای جعلی عمیق VR و همچنین سرقت هویت کاربران استفاده شود (Mystakidis, 2022, p. 493).

گفتار دوم: حضور اشخاص متفاوت در متاورس

ظهور متاورس امکانات متعدد و بی‌نهایتی را برای کاربران در جنبه‌های زندگی به ارمغان آورده است از اوقات فراغت و سرگرمی تا تجارت را با متاورس نوظهور می‌توان تطبیق کرد.

در واقع آواتارها در متاورس می‌توانند به طرق مختلف اعلام حضور نمایند، مثلاً با ساختن هولوگرافیک در مدل محلی مهندسی ایستا از فضای مجازی در دست‌بندی صفحه‌ها شامل محیط داخلی و تجهیزات پزشکی و افراد شامل کادر درمانی و بیماران و همچنین رویدادها که تعامل بین مردم و افراد و صحنه‌ها را تشکیل می‌دهد ایجاد می‌گردد (Sun et al., 2022, p. 53).

در ساخت یک واقعیت مجازی پزشکی مرز بین دنیای واقعی و مجازی شکسته خواهد شد، مثلاً بیمار سرپایی با استفاده از دستگاه XR می‌تواند با پزشک معالج خود ارتباط برقرار نماید و چنین موضعی باعث ایجاد رابطه‌ی جدید با محیط طبیعی فعلی می‌گردد (Sun et al., 2022, p. 53).

البته در این عرصه نیاز به تعریف و شناسایی متمایزکننده از آنچه در جهان حقیقی تحت عنوان اشخاص می‌نامیم وجود دارد، که از این حیث نیاز به بررسی اشخاص مجازی می‌باشیم (عاکفی قاضیانی و همکاران، 1401، ص. 73). زیرساخت‌های پیچیده و ویژگی‌هایی مانند ناشناختگی هویت، متاورس را همانند آنچه در باب رمز ارزها در سال‌های اخیر شاهد بوده‌ایم برای بز هکاران این عرصه جذاب و آینده‌دار جلوه می‌دهد (خلیلی باجی و شاملو، 1400، ص. 35). محققان در مرکز مقابله با نفرت‌پراکنی دیجیتال در سال ۲۰۲۲م. با تغییر هویت خود به‌جای افراد زیر سن قانونی و گذاشتن وقت و زمان زیادتر در آکیولوس^۱ و وی‌آرچت^۲ در محیط متاورس متوجه این موضوع شدند که کاربران در چنین فضایی به مدت هر هفت دقیقه یکبار در معرض رفتارهای تعرض‌آمیز چون قلدری، نمایش محتواهای گرافیکی نامناسب، تصاویر و ویدیوی جنسی، تهدید، نژادپرستی و دیگر اهداف سوءاستفاده قرار می‌گیرند چنین موضوعی باعث شد تا مدیر اجرایی مرکز مقابله با نفرت‌پراکنی این‌گونه بیان نماید «ما در پژوهشی خود دریافتیم که دنیای متاورس کاربران را نه تنها با یکدیگر بلکه با مجموعه‌ای از افراد سودجو نیز مقابل می‌کند و به‌طور میانگین، هر هفت دقیقه یکبار، آن‌ها را در معرض محتواهایی خطرناک بالقوه قرار می‌دهد. با این توصیف، اگر دنیای متاورس، مکانی امن برای سودجویان باشد برای سایر کاربران به‌خصوص افراد کم‌سن‌وسال بستر ناامنی خواهد بود.» (داراب‌پور، 1402، ص. 73)

بند اول چالش‌ها در مورد اشخاص حاضر در متاورس

آواتار تجسمی از اشخاص در متاورس می‌باشد (Cheong, 2022, p. 480) با این مقدمه نتجتاً هر آنچه از امیال اشخاص حقیقی وجود دارد در استفاده آواتار محقق شده و با ظاهر و رفتار آواتار انعکاس می‌یابد. در این خصوص حقوق آواتارها باید به اشخاص استفاده‌کننده، خود آواتارها، ظاهر و موجودیت آن گسترش یابد. البته باید توجه کرد که آواتارها قابلیت و امکان جایگزینی و تغییر به آنچه دلخواه کاربر می‌باشد را دارا می‌باشند، که این موضوع به عدم شفافیت رفتار اجتماعی منجر می‌شود که حفاظت و کنترل قانونی آن به یک اندازه مهم هست. البته در این خصوص که یک آواتار هم‌زمان ممکن است همه‌جا باشد که در نتیجه کنترل آن را دشوارتر می‌کند (Koos, 2012, p. 237).

ماهیت آواتار دیدگاهی تحت این عنوان که متاورس فضایی نسبتاً مستقل و نیمه‌انترزاعی و جدای از فضای مجازی در نسل‌های قبل است. همان‌طور که شرکت‌ها و اشخاص حقوقی نقش ایفا می‌کنند در متاورس، آواتار نقش اصلی را ایفا می‌کند و ماهیتی مجزا از حساب کاربری دارد. آواتار می‌تواند موجودیتی مشابه اشخاص حقوقی البته با یک عضو باشد (Cheong, 2022, p. 493) و یا ماهیتی تحت عنوان پیشنهادی (شخصیت مجازی) را دارا گردد، به طریقی که امکان تمایز بین کاربران، مدیر و آواتار را داشته باشیم این‌گونه است که آواتار می‌تواند شخصیتی قابل شناسایی داشته باشد و مسئولیت کفیری و حقوقی بر آن باز شود.

پذیرش اینکه آواتار بتواند شخصیتی نوین تحت عنوان شخصیت مجازی داشته باشد امکان تشکیل دادگاه مجازی و محکومیت یک آواتار قابل پیش‌بینی است که مستلزم تشکیل دادرسی مجازی و مجازات‌هایی نظیر مصادره اموال، اعدام مجازی، حذف آواتار یا محرومیت از حضور در متاورس به‌طور موقت گردد که چالش اصلی در چنین موضوعی بحث قابلیت شناسایی آواتار می‌باشد (داراب‌پور، 1402، ص. 74).

در موضوع رابطه کاربر و آواتار باید چنین اذعان نمود، که این رابطه‌ای مبتنی بر قرارداد بین متولیان متاورس و کاربر می‌باشد که با پذیرش شرایط آن شکل می‌گیرد و همچنین رابطه آن نوعی رابطه مالکانه است و از آنجا که به اعتقاد

¹ Oculus

² vrchat

محققان حساب کاربری در فضای مجازی مستقلاً دارای ارزش مادی است، که به طریق اولی آواتار هم دارای چنین ارزش مادی و مالکانه می‌باشد.

مفهوم شهروند دیجیتال و تغییر ابزارهای معمول حقوق سیاسی و سایبر و مرتبط با پلتفرم سازی حکومت است و انتخابات و برگزاری سایر همه پرسی‌ها از طریق سرویس‌های دیجیتال به جهت ارائه خدمات عمومی مربوط می‌شود. با رشد حجم دیجیتالی و در حین غوطه‌وری در آن قانون متاورس باید حداکثر شفافیت از منظر اطلاعات جمع آوری شده را داشته باشد. به عنوان تضمین حفظ حریم خصوصی باید در پی گنجاندن گروهی جدید در پی حفظ حق مصونیت ذهنی با تمامیت ذهنی و حق خود فردی بود.

فقدان محدودیت‌های قانونی سبب ساختن آواتارهایی که توسط افراد خلاف کار با استفاده از هوش مصنوعی و کاهش حفظ حریم خصوصی و نقض حقوق و حیثیت انسان می‌شود. لازم است فهرستی از داده‌ها که نمی‌تواند در یک نمایه دیجیتال گنجانده شود تعریف گردد. مثلاً فهرستی از اهدافی که غیر قابل قبول (غیر مشروع) است و توسط اپراتورها، عواقب قانونی این مسئله به کاربران اطلاع داده شود. و هنجارهای حقوق اداری و مدنی در حمایت از حقوق شهروندی و روابط کار و مسائل مرتبط با حقوق اداری درج گردد همچنین توجه به اینکه در حوزه مالکیت فکری آواتارها وسیله‌ای برای بازنمایی کاربران می‌باشند و هویت کاربران و آواتارها نیازمند دسته بندی داده‌های شخصی و البته غیرمادی است در نتیجه در این خصوص نیاز به تقسیم بندی نوین وجود دارد (دارابپور، 1402، ص. 16).

بند دوم: ایجاد متاورس پیامدها برای اجتماع و قانون

آنچه ما تحت عنوان شخصیت می‌شناسیم و ویژگی‌های اساسی آن در آواتارها منعکس شده و در محیط مجازی نمایان می‌گردد و آواتار وسیله‌ای برای انعکاس خواسته‌ها، اهداف و هر آنچه از امیال انسان وجود دارد در فضای مجازی است و این شخصیتی است که توسط کاربران با وسیله آواتارها نمایان شده و غیر از این شخصیتی تشکیل نمی‌شود.

چئونگ¹ (2022م.) محقق از دانشگاه سنگاپور در مقاله خود تحت عنوان (آواتارها در متاورس قانون و چالش‌ها و راحل‌ها) می‌نویسد که کاربران این‌طور انتظار دارند که حقوق آواتارها محافظت گردد. تصور کنید که یک آواتار یک شیء دیجیتالی را می‌دزد، بر این اساس یک مجازات مؤثر و اعمال تحریم در کنترل آواتار وجود دارد و این مورد حتی زمانی که آواتار توسط یک هوش مصنوعی ساخته شده است قابلیت اجرایی دارد و الزامی در این مسئله که یک آواتار توسط یک شخص حقیقی (انسان) کنترل می‌شود وجود ندارد (دارابپور، 1402، ص. 20).

اختلاف بر سر رسمیت شناختن/عدم رسمیت شناختن جایگاه قانونی هوش مصنوعی پیش می‌آید (Nikolskaia and Naumov, 2020). و نیاز به تعیین هنجارهای حقوقی-اداری آن می‌باشد که این امر بر شفافیت رفتار اجتماعی تأثیر بسزایی دارد. حفاظت قانونی آواتارها و کنترل قانونی مناسب آن، از سوءاستفاده آواتارها می‌کاهد، همچنین با داشتن رمز اکانت و آواتار شخص دیگری غیر از مالک ممکن است هر شخص با استفاده از آواتار شخصی دیگر مرتکب اعمال مجرمانه‌ای گردد که مسلماً پیامدهای قانونی و مسئولیت قانونی در پی دارد.

نتیجتاً چالش هویت اشخاص در متاورس به شکل قابل توجهی افزایش می‌یابد و مسائل جدیدی در مورد هویت و حقوق آواتارها مطرح می‌گردد.

¹ Cheong

مبحث دوم: تشکیل قراردادها

برای شکل گیری هر قرارداد از جمله متاورس، اصولی حاکم است که در این مبحث به بیان این اصول و فرعیات مربوط بدان‌ها خواهیم پرداخت:

گفتار اول: شرایط صحت و نقش اراده باطنی در ایجاب

شرایط صحت معاملات در قانون مدنی به لحاظ توجه به ماده ۱۹۰ از قانون مدنی که مورد عنایت ویژه ماده ۱۱۰۸ از قانون مدنی فرانسه بوده است که در بند ۱ ماده ۱۹۰ اراده موجد اعمال حقوقی را شامل قصد و رضا می‌داند و در مقابل بند اول ماده ۱۰۸ قانون مدنی فرانسه در رضایت طرف متعهد آمده است که خود مباحثی من جمله اضطرار، اکراه و معاملات فضولی را شامل می‌گردد (کاتوزیان، ۱۴۰۱ الف، ج ۱، ص. ۴۵).

شرایط مقرر در ماده ۱۹۰ قانون مدنی در صورت فقدان با ۲ حالت عقد باطل (عقد دیوانه، عقد با جهت نامشروع و عقد فاقد قصد) و عقد غیرنافذ که رضای یک تن یا طرفین عقد در آن مخدوش است و یا اینکه یک از طرفین عقد اهلیت تام در انعقاد عقد نداشته است و علی‌رغم عدم اهلیت ناتمام و ناقص به انعقاد عقد می‌پردازد مثل عقد فضولی و اکراهی (کاتوزیان، ۱۴۰۱ الف، ج ۱، ص. ۴۶).

حالت متصور سوم در صورت دارا بودن شرایط مقرر در صحت معاملات است که تشکیل چنین عقدی صحیح و بلااشکال است (کاتوزیان، ۱۴۰۱ الف، ج ۱، ص. ۴۷).

در شرایط اساسی صحت معامله در مراحل تشکیل قصد و رضای طرفین در شرط اول مندرج از شرایط اساسی معاملات و ماده ۱۹۰ قانون مدنی، رضا مقدم بر قصد است. قصد انشاء به پیروی انما یحلل الکلام و یحرم الکلام در اولویت اراده ظاهری و در اصالت اراده ظاهری، به مکتب اجتماعی اما در نگاه ژرف‌بینانه و بررسی روایات و سایر مواد قانون مدنی اصالت باطنی مقدم و در اولویت می‌باشد (امامی، ۱۴۰۱، ج ۱، ص. ۴۸).

چرا که الفاظ در مقام بیان اراده باطنی شکل می‌گیرند. در این خصوص روایاتی از قبیل العقود تابعه القصود و ضوابطی چون ما وقع لم یقصد و ما قصد لم یقع و بررسی مواد ۱۹۱ قانون مدنی (مقرون بودن دلالت بر قصد) و ماده ۱۹۵ قانون مذکور (معامله شخص مست، بیهوش و شخص خواب) به واسطه فقدان قصد باطل است و مؤید نظر اخیر الذکر در خصوص اولویت اراده باطنی بر اراده ظاهری در پیروی قانون مدنی از نظر فقها است، حال آنکه اعلام اراده باطنی با ادای الفاظ، اشاره مشخص نمودن قصد و رضا، نوشتن و غیره واقع می‌گردد (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۴۸).

در نتیجه بررسی نظر فقها من جمله بطلان ایجاب به سبب مرگ و حجر موجب و مؤثر واقع نشدن، اولویت در اراده باطنی قلمداد شده و الفاظ در بیان اراده باطنی اشخاص به کار می‌روند (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۴۸).

به موجب مورد اخیر الذکر زمانی که آواتار در بستر متاورس اقدام به انعقاد هر عقد و یا قراردادی می‌نماید اولویت متناسب با قراردادها در فضای حقیقی با اراده باطنی آواتار (شخصیت مجازی) می‌باشد و بنا به آنچه گفته شد اراده باطنی مقدم بر اراده ظاهری آواتار می‌باشد.

آنچه مورد رضا قرار خواهد گرفت و در طی اراده باطنی به قصد ظاهری می‌انجامد، با آنچه در واقعیت عینیت می‌یابد، نیاز به مطابقت دارد به طور مثال چنانچه یک آواتار قصد خرید ملکی در فضای متاورس را دارد، آنچه مورد توافق خریدار و فروشنده در این بستر قرار می‌گیرد منطبق با یکدیگر بوده باشد و چنانچه عدم تطابق در نوع معامله باشد، معامله باطل و چنانچه به صورت شرط ضمن عقد در مورد معامله تطابق اراده‌ها شکل نگیرد موجب خیار فسخ و در غیر این صورت بنا به ما وقع لم یقصد و ما قصد لم یقع معامله باطل است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۰).

ایجاب و قبول ممکن است به صراحت در لفظ، نوشته و اشاره قید گردد و همچنین ممکن است قبول به صورت ضمنی باشد که در صحت این موضوع تردید چندانی وجود ندارد، لیکن برخی در امکان ایجاب ضمنی تردید کرده‌اند (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۱).

در نظر برخی ایجاب صریح است و این در صورتی است که در بند ۲ ماده ۱۴ کنوانسیون بیع بین‌المللی آن را ناظر به دعوت به ایجاب دانسته است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۱).

بنا به نظر برخی دیگر از حقوقدانان ايجاب صريح قلمداد شده است نه به صورت ضمني مثل زمانی که در فروشگاه قيمت جنسی روی آن درج گردیده صراحت در ايجاب می‌باشد و همچنین در ماده ۵۰۱ قانون مدنی نظر برخی علمای حقوق ایران ايجاب ضمني را از طرف مستأجر قابل تصور دانسته‌اند (کاتوزیان، ۱۴۰۱ الف، ج ۱، ص. ۲۷۰).

اما در خصوص سکوت، در نظر فقها بنا بر لا ینتسب لساکت القول که سخنی را بر ساکت قابل انتساب نمی‌توان دانست، لیکن چنانچه ادای لفظ ضرورتی نداشته باشد ممکن است سکوت علامت رضا و قبول قلمداد گردد. این در صورتی است که ماده ۲۴۹ قانون مدنی سکوت مالک حتی با حضور در مجلس عقد را اجازه نمی‌داند (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۲).

رجوع از ايجاب از دیگر موارد مطرح شده در تشکیل عقود می‌باشد؛ به موجب قوانین ایران، فرانسه و عقیده فقها چنانچه ايجاب ساده باشد و به عبارت دیگر تعهد به حفظ و نگهداری آن نشده باشد، الزام‌آور نبوده و همان اراده به وجودآورنده ايجاب می‌تواند آن را از بین ببرد. در کشورهای اروپایی از جمله سوئیس و در قانون تعهدات آمریکا چنین ايجابی الزام‌آور قلمداد شده است (قانون تجارت آمریکا، ماده ۲۵-۲).

همچنین آشکار است زمانی که در مقابل ايجاب، قبول ضمیمه شود حق بازگشت از ايجاب سلب می‌گردد و این در حالی است که چه ايجاب به‌صورت مدت‌دار و تعهد به حفظ و نگهداری آن باشد و یا ساده و بدون تعهد به حفظ و نگهداری از آن چرا که توافق فی‌مابین طرفین منعقد شده است و در عقد صورت پذیرفته مجالی برای امکان رجوع از ايجاب باقی نخواهد ماند.

به عقیده فقها مرگ و حجر موجب پیش از قبول موجب از بین رفتن ايجاب می‌گردد، در حقوق ایران به عقیده حقوقدانان زوال اثر ايجاب در مرگ و حجر موجب ایجاد می‌گردد و این مورد با اراده باطنی سازگار می‌باشد. ولی در حقوق فرانسه در تعهد ايجاب به حفظ و نگهداری در مرگ و حجر موجب، سبب انتقال به ورثه خواهد بود. لیکن در مورد خواب و اغماء در عقیده فقها و حقوقدانان موجب زوال اثر ايجاب نمی‌گردد (کرکی، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۲، ص. ۲۰۱؛ انصاری، ۱۴۱۹ ه.ق، ص. ۱۰۱).

در متاورس با توجه بر ویژگی‌های منحصر به فرد این بستر و که پیش‌تر بیان شد زندگی دوم شخص در آن جریان می‌یابد، زندگی دوم که به تعبیری با شخص حقیقی ارتباطی نداشته و ممکن است سال‌ها پس از مرگ شخص حقیقی به وجود آمده و یا ادامه یافته باشد.

در این بین آثار عقود که آواتار، مجزای از شخصیت حقیقی تشکیل‌دهنده آن منعقد می‌کند محل بحث است. همچنین در مورد قبول شخصیت مجازی (جدای از شخصیت حقیقی کاربر) با توجه به عدم تأثیرپذیری از کاربر هدایت‌کننده آواتار به‌واسطه فعالیت در فضای آنلاین تعیین زمان وقوع عقد چالشی جدید به شمار خواهد رفت.

گفتار دوم: عیوب در اراده و تشکیل عقد غائبین

قانون مدنی به تبعیت از فقه امامیه اراده را متضمن قصد و رضا می‌داند. قابل ذکر است که رضا عیوبی دارد که در صورت رخنه در رضای مورد نیاز در شکل‌گیری قرارداد موجب می‌شود قرارداد از اعتبار اصلی آن باز بماند این عیوب اکراه و اشتباه می‌باشد. باید توجه نمود که مبنای عقلی نفی اکراه، عدل و انصاف و آیات و روایات متعدد است (شیخ صدوق، 1367، ج 3: 61).

مبنای عقلی در برابر همگان یکسان است، راست‌گویی پسندیده و دروغ‌گویی نکوهیده است (شیخ صدوق، 1367، ج 3: 62).

این مبنای یکسان بدون هیچ تردید قابلیت سرایت به متاورس را دارد، در حالی که ممکن است در برخی از مبانی فقهی و حقوقی نتوان به جد تصمیمی واحد اتخاذ نمود و این بدان دلیل است که مبنای حقوقی از کشوری به کشور دیگر متفاوت است و کشورها معمولاً از عرضه حکومت و سیاست تقنینی سایر کشورها در قلمروشان استقبال نمی‌کنند.

عدم نفوذ معامله ناشی از اکراه را به علت عیب به وجود آمده در رضا می‌دانند با اینکه استثنائاتی بر این مورد وارد است و چنانچه به حدی نرسد که موجب شود قصد زایل گردد موجب بطلان قرارداد نمی‌گردد (شیخ صدوق، 1367، ج 3: 63). ماده ۲۰۲ قانون مدنی از ماده ۱۱۱۲ قانون مدنی فرانسه اخذ گردیده در واقع اکراه زمانی مؤثر واقع می‌گردد که شرایطی داشته باشد به بیانی دیگر هر اکراهی موجب بطلان قرارداد نمی‌شود و چنانچه اکراه: ۱) مؤثر در هر شخص باشعور بوده است. ۲) در روحیه شخص مکره تأثیرگذار بوده باشد، (ضابطه شخصی) در انتهای ماده ۲۰۲ قانون مدنی ضابطه شخصی عنوان گردیده است. ۳) و این تأثیرات در روحیه شخص مکره غیر قابل تحمل باشد. و ۴) اکراه غیرقانونی اعمال گردد. در صورت حصول شرایط پیشین اکراه در قرارداد تحقق می‌یابد (شیخ صدوق، 1367، ج 3: 65).

موضوع مرتبط، عقد صوری است که در آن تنها به جهت صحنه‌سازی و بدون دخالت قصد واقعی انعقاد قرارداد شکل می‌پذیرد هیچ‌گونه اثر حقوقی نمی‌توان برای چنین عقدی متصور شد (بهرامی احمدی، 1394، ص. 82). عقد صوری به واسطه فقدان قصد سبب عدم تشکیل قرارداد می‌گردد و در فضای حقیقی توسط اشخاص حقیقی یا مجازی (متاورس) توسط آواتارها از این حیث تفاوتی وجود ندارد.

تحقق مبنای مختلف در متاورس، امری مسلم و پذیرفته شده است. با پذیرش بسیاری از موارد قابل سرایت به متاورس، بلاشک تحقق مبنا صورت می‌پذیرد.

بنا به تصریح ماده ۲۰۴ قانون مدنی زمانی که شخص نسبت به نفس، مال، آبرو، اقوام و نزدیکان با وحدت ملاک از ماده ۲۰۲ قانون مدنی مورد تهدید واقع گردد اکراه محسوب گردیده، همچنین در ماده ۱۹۹ ملاک اصلی در این موضوع، ایجاد خدشه در رضا به وسیله اکراه و اشتباه است و موضوعیتی در اقوام، دوستان و نزدیکان و غیره ندارد هر چند در صورت اثبات مشمول ضابطه عدم نفوذ قرارداد ناشی از اکراه می‌گردد (شیخ صدوق، 1367، ج 3: 65).

بند اول: تأثیر اضطراب

اضطراب ناشی از فشار درونی شخص و فشاری که در اثر وضعیت شخصی تجربه می‌کند ایجاد می‌گردد. هر چند ممکن است حالاتی را متصور شد که رضا به واسطه اضطراب و به هر دلیل مخدوش گردد، لیکن در تعریف قانون مدنی معامله اضطرابی معتبر عنوان گردیده است (شیخ صدوق، 1367، ج 3: 67).

از جمله دلایلی که سبب می‌شود در قرارداد اکراهی، عدم نفوذ قرارداد جریان یابد و در قرارداد ناشی از اضطراب قرارداد صحیح باشد، کثرت معاملات ناشی از اضطراب را عنوان نمود که همین امر باعث استقرار معاملات می‌باشد و در غیر این صورت باعث عدم ثبات در مرادوات اقتصادی-بازرگانی و معاملات می‌گردد همچنین این موضوع که طرفین نقشی در اضطراب پیش‌آمده ندارند و عدم نفوذ قرارداد ناشی از اضطراب می‌تواند موجب افزایش زیان و عسر و حرج مضاعف مضطر گردد و از این طریق اضطراب وی تشدید گردد، بالعکس این در حالی است که در اکراه عدم نفوذ به نفع خود مکره است و مکره می‌تواند بعد از زوال کره با بررسی اوضاع و احوال حاکم بر قرارداد اکراهی منعقد شده، نسبت به تنفیذ و یا عدم تنفیذ قرارداد ناشی از اکراه اقدام نماید. و از این طریق از ورود خسارت جلوگیری نماید.

در تأثیر مرگ مکره فقهای متأخر اجازه و رد را تابع مالکیت و قابل انتقال به ورثه می‌دانند و چنانچه موضوع قرارداد عهد و تعهد باشد چیزی به وجود نیامده که قابل انتقال باشد (امامی، 1401، ج ۱، ص. 195)، به پیروی از همین نظر

می‌باشد حال آنکه دکتر کاتوزیان دین و تعهد را جزء دارایی دانسته و قابل انتقال به ورثه می‌باشد این موضوع با حکم ماده ۲۵۳ قانون مدنی به جهت وحدت ملاک قابل اعمال است و چنانچه شخصیت شخص علت عمده عقد باشد با مرگ او صحبتی برای اجازه یا رد و انتقال به ورثه باقی نخواهد ماند (کاتوزیان، ۱۴۰۱ الف، ج ۱، ص. ۵۶۴).

بنا به نظر حقوقدانان در تأثیر مرگ طرف قرارداد اگرایی چنانچه اهلیت تمتع طرف قرارداد از بین برود عقد به کلی باطل است (کاتوزیان، ۱۴۰۱ الف، ج ۱، ص. ۵۶۴).

برخی فقها اهلیت طرف قرارداد در موقع اجازه مکره شرط است، در غیر این صورت عقد باطل است و برخی فوت یا حجر طرف قرارداد را بی‌تأثیر در عقد اگرایی می‌داند (انصاری، ۱۴۱۹ ه.ق، ص. ۱۳۵).

بند دوم : تأثیر اشتباه

اشتباه در طرف، علت و ماهیت مورد معامله متصور است. بنا به ماده ۲۱۰ قانون مدنی اشتباه در طرف معامله خللی به عقد وارد نمی‌کند مثل بیع و اجاره که در اکثر عقود چنین است مانند زمانی که شخص فروشنده مورد معامله را در تصور خود به الف می‌فروشد در حالی که آن شخص الف نباشد که اشتباه در طرف معامله صورت پذیرفته است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۷۲).

حال در مقابل زمانی که مورد اخیرالذکر اشتباه در شخصیت علت عمده عقد باشد مثل هبه که یکی از طرفین عقد است در نظر اکثر اساتید اشتباه در شخصیت طرف علت عمده عقد موجب بطلان معامله است (کاتوزیان، ۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۲۱۱؛ صفایی، ۱۴۰۲، ج ۲، ص. ۱۱۱).

در محقق الشرايع مصداق ما وقع لم يقصد و ما قصد لم يقع بوده و زمانی که شخصیت طرف معامله علت عمده عقد بوده باشد اشتباه در شخصیت طرف را موجب بطلان عقد می‌دانند (نجفی جواهری، ۱۳۶۲، صص. ۴۱-۴۲؛ انصاری، ۱۴۱۹ ه.ق، ص. ۱۰۳ و ۱۲۱).

اشتباه در شخصیت به دو شکل امکان‌پذیر هست: ۱) اشتباه در شخص طرف معامله و هویت جسمی طرف معامله، ۲) اشتباه در طرف زمانی که شخصیت علت عمده عقد بوده باشد که اشتباه در شخصیت و اوصاف وی است که البته این دو از یکدیگر متمایز است.

در مورد اول که اشتباه در شخص طرف معامله است و منتهی به عدم تطابق ایجاب و قبول می‌گردد و با آنچه که مورد نظر فقها قرار گرفته است ما وقع لم يقصد و ما قصد لم يقع صدق می‌یابد که در این فرض عقد باطل است این موضوع از وحدت ملاک ماده ۷۶۲ قانون مدنی که چنانچه در طرف مصالحه یا در مورد صلح اشتباهی رخ بدهد صلح را باطل دانسته است.

در مورد دوم اشتباه در مورد شخص در جایی که شخصیت طرف معامله علت عمده عقد بوده باشد و اشتباه در شخصیت و اوصاف وی رخ می‌دهد، مثلاً در عقد هبه اشتباه در طرف علت عمده عقد و اشتباه در شخص و اوصاف طرف معامله زمانی رخ می‌دهد که به سبب عیب رضا موجب عدم نفوذ معامله می‌گردد و نباید منتهی به بطلان معامله گردد (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۷۲-۷۳).

اشتباه در علت که سبب می‌شود در علت قرارداد اشتباه شکل بگیرد مثلاً شخص الف در تصور خود را مدیون شخص ب می‌داند و نسبت به انعقاد قراردادی با شخص ب می‌پردازد، در حالی که در واقع امر چنین نبوده و شخص مدیون نمی‌باشد که اشتباه در علت موجب بطلان قرارداد است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۷۴).

این موضوع در متاورس با توجه بر اینکه تقلب در هویت آواتارها به سادگی امکان دارد قابل تحقق است فلذا در وهله اول امکان ساز و کار هویت‌سنجی و افزایش اعتبار هویت آواتارها در متاورس باید مدنظر قرار بگیرد در قدم بعد باید سنجید با اشتباه در یک قرارداد امکان سرایت مسائل حقوقی فضای حقیقی به متاورس وجود دارد و یا خیر؟ با چالش‌های احتمالی این موضوع در صورت پذیرش این مورد در متاورس چگونه باید پاسخ داده شود؟

در متن ماده ۲۰۰ قانون مدنی که مورد توجه از ماده ۱۱۱۰ قانون مدنی فرانسه بود است و منظور از خود موضوع معامله در ترجمه از Substance Meme خود موضوع معامله است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۷۵).

در حقیقت اینچنین باید گفت که همه اشتباهات در یک سطح قرار ندارد و تنها اشتباهاتی مانع تراضی و عدم تطابق ایجاب و قبول می‌شوند و آنچه واقع گردیده با قصد متعاملین یکسان نیست (ما وقع لم يقصد و ما قصد لم يقع) که:

- اشتباه در نوع قرارداد ماده ۱۹۴ قانون مدنی، باشد.

- اشتباه در ذات مورد معامله بوده باشد.

- اشتباه در شخص آنگاه که علت عمده عقد است.
- و اشتباه در علت در جایی که علت مبنای قرارداد طرفین قرار گرفته باشد (ماده ۳۵۳ قانون مدنی) (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۷۹).

در ادامه بحث باید این چنین بیان نمود اشتباهاتی که در آن رضا معیوب بوده و طرفین در نوع عقد و موضوع عقد توافق دارند لیکن رضا معیوب و ناشی از تصور اشتباه از واقعیت است و همچنین اشتباهاتی که مؤثر در صحت و فساد عقد یا عدم نفوذ قرارداد نیست و اوصاف فرعی، غرایز و دوائی فردی به شمار می رود را باید موجب عدم نفوذ عقد دانست.

بند سوم: تشکیل عقد به وسیله غائبین

مکان وقوع عقد در عقیده حقوق دانان وابسته به زمان وقوع عقد است و زمان وقوع عقد را در ضمیمه قبول به ایجاب می دانند.

در قبول بنا به نظر برخی از اساتید حقوق و با عنایت به ماده ۳۳۹ از قانون مدنی طبق نظریه اعلام قبول سازگار می باشد (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۵).

حال آنکه در نظر برخی دیگر از اساتید (صفایی، ۱۴۰۲، ج ۲، ص. ۸۷) بنا به نظریه صدور قبول که از درهم آمیختگی اعلام قبول و ارسال قبول شکل می گیرد می باشد و ماده ۳۳۹ را مؤید چنین نظری می دانند.

در نظر مرحوم دکتر حمید بهرامی احمدی تا زمانی که قبول به اطلاع طرف مقابل نرسیده توافق شکل نگرفته است در نظر ایشان اطلاع از قبول منافاتی با ماده ۳۳۹ قانون مدنی ندارد، چرا که بیع به ایجاب و قبول واقع می گردد و به عبارتی نیازمند تشریفات خاصی نیست (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۶).

در حقیقت آواتارها در متاورس در زمان واحد امکان حضور در مکان های متعدد را دارند و یا در حداقل ترین زمان ممکن، خود را به مکانی دیگر انتقال می دهند، اینکه کدام نظریه در این خصوص پذیرفته شود مؤثر در زمان و مکان وقوع عقد می باشد.

بند ۲ ماده ۱۸ و ماده ۲۳ کنوانسیون بیع بین المللی سازمان ملل متحد ۱۹۸۰م. در عقد بین غایبین اطلاع موجب را زمان تحقق عقد دانسته است و در این خصوص اطلاع فرضی هم مدنظر قرار گرفته است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۶).
فقهای اهل سنت غالباً نظر بر اطلاع از قبول دارند. برهان الدین المرغینانی، صاحب کتاب الهدایه این چنین گفته است که «الکتاب کالخطاب» یا در کتاب فتح غدیر فقه اهل سنت را طرفدار نظریه اعلان قبول می داند (المرغینانی، ۱۳۹۸، ج ۵، ص. ۷۹؛ محمصانی، ۱۳۵۰، ۳۱۸)؛ اما رویه فرانسه قبول را لحظه ای می داند که قابل رجوع نباشد.

گفتار سوم: قرارداد و شرایط اساسی صحت معامله

بند اول: پیش قرارداد

زمانی که طرفین یا یکی از آنها به هر جهت آمادگی کامل برای تنظیم قرارداد و عقد اصلی را ندارد با توافق ضمن قولنامه‌ای با تعیین وجه التزام، مدت و سایر مسائل، تنظیم سند رسمی و قرارداد اصلی را متعهد می‌گردد که این موضوع با توسل به ماده ۱۰ قانون مدنی الزام‌آور می‌باشد و طرفین نسبت به آثار آن ملزم می‌گردند (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۷).

در بستر متاورس با ساماندهی و کددهی برنامه‌های فعال، بسیاری از مسائل حقوقی از جمله پیش‌قرارداد که در فقه امامیه بیع عربون نام دارد برای ساماندهی و سرایت بسیاری از موارد تشکیل‌دهنده عقد از فضای حقیقی به فضای مجازی می‌توان موفق عمل نماید.

در فقه امامیه، بیع عربون که در همین مفهوم و معنا در پیش‌قرارداد می‌باشد با شرایطی پذیرفته‌شده است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۵۶).

روایتی از امیرالمؤمنین (ع) لایجوز بیع العربون الا آن یکون نقدا من الثمن دلیلی بر صحت بیع عربان از ابن‌بابویه (شیخ صدوق، ۱۳۶۷، ج ۳: ۱۹۸) که در واقع نوعی وجه التزام به شمار می‌رود و در مواردی پیش‌قرارداد همان وعده قرارداد و ایجاب با تعهد به نگهداری آن می‌باشد.

مسئله اخیرالذکر قابلیت تحقق در متاورس را دارد چرا که به نظر می‌رسد در پیش‌قرارداد با قواعدی روبه‌رو نیستیم که توان تحقق در فضای مجازی را نداشته باشد در این بین ایجاد ساز و کار مشخص و صریح در موضوع پیش‌قرارداد به‌تبع پذیرش قرارداد در بستر متاورس ضروری به نظر می‌رسد.

قولنامه نیز چهره‌ای دیگر از پیش‌قراردادها می‌باشد، در قولنامه چنانچه طرفین تعهد به انتقال مورد معامله نموده و قرارداد متضمن تعهد به انتقال باشد، همین موضوع کافی است و به دلیل صرف تعهد به انتقال، تردیدی در صحت این مورد وجود ندارد و در آرای ۳۸۰ مورخ ۱۳۲۵/۰۳/۰۵ در رستی این موضوع است (شیخ صدوق، ۱۳۶۷، ج ۳: ۵۹).

بند دوم: اهلیت طرفین

اهلیت واقع در ماده ۲۱۰ قانون مدنی برای معامله متعاملین که مورد توجه از فقه می‌باشد توانایی شخص برای دارا شدن حق و اعمال آن است. در مورد دارا شدن حق، اهلیت تمتع و در مورد اجرا و اعمال حق اهلیت استیفا شکل می‌گیرد. حال آنکه چنانچه شخصی اهلیت تمتع را دارا باشد؛ اما از اهلیت استیفا برخوردار نباشد در اصطلاح محجور می‌باشد که شامل صغیر، غیررشید و مجنون می‌باشد (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۸۳). سن رشد در پسر ۱۵ و در دختر ۹ سال تمام قمری است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۸۹).

در مورد غیررشید معاملات و تصرفاتش در اموال غیرنافذ و استثناء در این مورد اجازه ولی یا قیم هر چند پس از معامله باشد، حال آنکه در مورد تملکات بلاعوض موضوع متفاوت است و بدون اجازه ولی یا قیم نفوذ و صحت در قرارداد جریان دارد (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، ص. ۹۵).

بند سوم: مورد معامله و مشروعیت جهت

در ماده ۲۱۴ قانون مدنی در موضوع مورد معامله انتقال مال و تعهد بر انجام کار بحث شده است در خصوص انتقال مال، مالیت داشتن مال مورد انتقال، منفعت عقلایی و مشروع، معلوم و معین بودن، توانایی تسلیم و تسلیم مورد معامله، ملک مدیون بودن و موجود بودن مورد معامله مستفاد از مواد ۲۱۵، ۲۴۷، ۲۷۹، ۳۴۲، ۳۴۸ و ۳۶۱ قانون مدنی شرط می‌باشد (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴، صص. ۹۸-۹۹).